

Джерела та література

1. Андреева М. В. Восточноманычская катакомбная культура: анализ материалов погребальных памятников. Москва, 2014. 272 с.
2. Братченко С. Н. Нижнее Подонье в эпоху средней бронзы (периодизация и хронология памятников). Киев: Наук. думка, 1976. 252 с.
3. Власкин Н. М. Сравнительная характеристика катакомбных культур манычского типа эпохи средней бронзы: дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук: спец. 07.00.06 «Археология». СПб., 2010. 258 с.
2. Литвиненко Р. О. Донецько-донський катакомбний компонент у бабинській культурогенезі. *Матеріали та дослідження з археології Східної України*. № 11. Луганськ: Вид-во СНУ, 2011. С. 179–200.
3. Смирнов А. М. Курганы и катакомбы эпохи бронзы на Северском Донце. Москва, 1996. 181 с.
4. Федосов М. Ю. Катакомбные культуры Донецко-Донско-Волжского региона (по материалам погребальных памятников): дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук. Волгоград, 2012. 291 с.

Касьян Валентина

ПОХОВАННЯ З ШИЙНИМИ ГРИВНАМИ КУЛЬТУРНОГО КОЛА БАБИНЕ

Анотація. *Вироби з металу є однією з найбільш вивчених категорій археологічних джерел загалом, однак існують культури, для яких такі вироби є великою рідкістю. Такою культурою є Бабине. Серед нечисленного переліку прикрас з металу у бабинців гривня зустрічається найрідше. З огляду на нечисленність знайдених на розкопках гривен, в статті розглянуті вже описані вченими раніше знахідки, знайдені на території Приазов'я і Придніпров'я в похованнях Бабинської культури, і представлена гіпотеза смислового навантаження цього виробу як елемента поховального обряду.*

Ключові слова: *Східна Європа, бронзовий вік, культурне коло Бабине, дніпро-донська бабинська культура, поховання, гривни, семіотика.*

Abstract. *Metal products are one of the most studied categories of archaeological sources in general, however, there are cultures for which such products are very rare. Such a culture is Babin. Among the few list of metal jewelry from Babinets, the hryvnia is least likely to occur. Considering the small number of hryvnias found during excavations, the article discusses the earlier finds already described by scientists found on the territory of Priazovye and Dnieper in the burial grounds of the Babin culture and presents the hypothesis of the semantic load of this product as an element of a funeral rite.*

Keywords: *Eastern Europe, Bronze Age, Babin cultural circle, Dnipro-Don Babin culture, burial, hryvnia, semiotics.*

Шийні гривни завжди манили дослідників своєю красою та витонченістю форм. Відомі від бронзового – початку ранньозалізного віку на великому просторі від Середземномор'я до Уралу, від Західної Європи до Скандинавії, вони були ознакою високого соціального статусу. На тлі східноєвропейських культур бронзової доби виділяється одна з трьох культур Бабинського культурного кола – дніпро-донська, в гарнітурі прикрас якої

відомі металеві гривни, тоді як решта бабинських культур, як і переважна більшість культурних утворень Східної Європи, не мали гривен у своєму матеріальному комплексі.

Дніпро-донська бабинська культура (ДДБК) посідає ключове місце в почті бабинських культур, з огляду на її первинну роль в бабинському культурогенезі та високий рівень дослідженості. Племена бабинців розселилися у зоні степу-лісостепу від Пруту до Волги. Час існування ДДБК припадає на перехідний період від середньої до пізньої бронзи, 2200–1900 BC cal.

Дротяні шийні гривни поділяються на кручені та гладкі. Цікавими є припущення щодо ймовірного прототипу нашійної гривни взагалі. Цікаву версію запропонували Е. А. Хуснутдинов, А. А. Шайхулахметов, зазначивши, що прототипами розглянутого типу прикрас, найімовірніше, були вироби з іклів кабана, оброблені у певний спосіб для додання їм форми півмісяця. Такі вироби вперше з'являються в енеоліті, вони відомі в Північному Причорномор'ї, наприклад, підвіска з ікла кабана, яка була знайдена у похованнях Маріупольського могильника [3, 281].

Шийна гривна не була типовим явищем у поховальному обряді бабинського суспільства, ця металева прикраса зустрічається вкрай рідко (як і взагалі металеві предмети у похованнях цієї культури), і тому у дослідників виникає детективний інтерес дізнатися, яку семантику мала гривна у поховальному обряді бабинців.

Поховання з крученою гривнею було знайдено неподалік с. Гноровське (Волнянський район, Запорізька обл). У похованні в ґрунтовій ямі з заплічками, в якій знаходилася споруда на кшталт дерев'яної рами, було знайдено кістяк підлітка, що лежав скорчено на лівому боці, з південно-західною орієнтацією. До додаткового реманенту додавалися напутня їжа, бронзові скроневі підвіски, керамічні горщик з тричасним профілем і банка, крем'яний відщеп. Цей комплекс є досить схожим з похованням 2/4 могильника Відродження II (Бахмутський район, Донецька обл.) [2, 195]. На увагу заслуговує гривна з округлої проволочки з поховання Мамай-Гора, що зберіглася фрагментовано. Поховання підлітка-чоловіка, скорчена лівобічна поза із західною орієнтацією: по обидва боки стегна – горщики ліпні, банковидні, у руці – кремій зі слідами обробки [7]. Цікавим є поховання 5 могильника Керчик-Гать III: кістяк підлітка-хлопця (14–17 років), скорчений на лівий бік, головою на захід, з кистями рук на стегнах. До складу поховального реманенту, крім крученої гривни із загнутими кінцями, входили свердлена сокира-молоток з пісковика – біля обличчя, біля лівого ліктя – кістяна пряжка [6]. Поховання з Хохольського могильника (Воронезька обл.) воронезької культури середньої бронзи, де гривна зафіксована в жіночому похованні. Спільними рисами є: захоронення в курганах, підлітковий вік небіжчиків, наявність гривен, наявність крем'яних відщепів [5, 199]. Проте, самі гривни відрізнялися типологічно: прикраси з Гноровського, Керчика і Хохольського були крученими, а гривна з Відродження – з гладкого круглого в перетині дроту. На підставі цієї

невеликої вибірки дослідники припускають, що гривна була рідкісною прикрасою, притаманною хлопцям-підліткам.

Залучаючи дані етнографії, ми припускаємо, що гривна могла виступала владним або воїнським атрибутом. Наприклад, у етрусків та, потім, римлян шийна гривна була символом воїнської честі, нагороди за подвиги, символом проходження бойового хрещення. У мідян і персів її носили знатні чоловіки й жінки. У галлів вона була спочатку тільки жіночою прикрасою, а потім – знаком гідності чоловіків-вождів. І хоча ці аналогії є дещо пізнішими, їхні витoki могли заглиблюватися в більш давні часи, зокрема у бронзовий вік.

Поховання з Відродження II, Гнарівського й Керчика дають нам підстави припускати, що гривна клалася як супутній реманент до поховань хлопців-підлітків [5, 160]. Це дає підставу думати, на основі етнографічних порівнянь, представлених вище, що ці гривні могли бути ідеомою знатного походження саме підлітків-чоловіків. Або, ймовірно, була елементом обряду посвяти хлопця-підлітка у чоловіка-воїна, тобто мала таку семантику, що вказувало на перехідний стан майбутнього воїна з підлітка до дорослого. Якщо говорити про гривну з Мамай-гори, то її фрагментарність утруднює пошук смислового навантаження. Щодо Хохольського могильника, то тут семантика гривни могла бути зовсім іншою, бо поховання належить не до ДДБК, а до воронезької культури. Однак, джерельна база для дослідження питання обряду ініціації взагалі та ролі у цьому обряді металеві гривни зокрема наразі недостатня. Перевірка висунутих нами припущень потребує значно більшої кількості поховань з гривнами. З огляду ж на те, що одне таке поховання припадає приблизно на 400 бабинських захоронень, за нинішніх темпів поповнення джерельної бази сформувавши презентабельну вибірку поховань з гривнами вдасться нескоро.

Отже, наразі питання дослідження ролі нашійної гривни у поховальному обряді КК Бабине залишається відкритим. Гривна є, скоріш, унікальним винятком, ніж правилом, щоб без застереження залучати її до різноманітних концепцій. Ця проблема потребує подальшого нагромадження джерельної бази, статево-вікових даних та етнографічних аналогій.

Джерела та література

1. Андрух С. И., Тощев Г. Н., Шахров Г. И. Великознаменские курганы (№ 14–5). Запорожье, 1995. 92 с.
2. Вангородская О. Г. О связях культуры многоваликовой керамики по материалам украшений. *Межплеменные связи эпохи бронзы на территории Украины*. Київ: Наук. думка, 1987. С. 38–48.
3. Литвиненко Р. А. Курганный могильник Возрождение на Донетчине. *Российская археология*. 1993. № 3. С. 188–197.
4. Литвиненко Р. О. Статево-вікова диференціація в поховальному обряді бабинських культур. *Матеріали та дослідження з археології Східної України. Від неоліту до киммерійців*. Луганськ: Вид-во СНУ, 2007. № 7. С. 156–172.
5. Пряхин А. Д., Синюк А. Т. Курган эпохи бронзы у пос. Хохольский. *Советская археология*. 1983. № 3. С. 197–202.
6. Труды Новочеркасской археологической экспедиции. В. 4. Азов, 1999.
7. Хуснутдинов Э. А., Шайхулахметов А. А. Пластинчатые бронзовые гривны финала эпохи бронзы – начала раннего железного века. *Поволжская археология*. № 3(25). 2018. С. 279–287.